

Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Heikki Kemppinen

RIKOSOIKEUS

Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano

Alma Talent
Helsinki 2022

4., uudistettu painos
Juridica-kirjasarjan 12. teos
Copyright © 2022 Alma Talent Oy ja kirjoittajat
Yhteistyössä Lakimiesliiton Kustannus
Kannen suunnittelu: Lauri Karmila
Taitto: Outi Pallari
ISBN 978-952-14-4649-8
ISBN 978-952-14-4650-4 (verkkokirja)
ISSN 1459-7535

Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2022

Anna palautetta kirjasta: kustannustoimitus@almatalent.fi

ESIPUHE

Lukijan kädessä on nyt teoksen neljäs, uudistettu painos. Siinä on pyritty muodostamaan selkeä systemaattinen kokonaisuus rangaistuksen määräämistä ja täytäntöönpanoa sääntelevästä normistosta. Aiemmista painoksista poiketen olemme kirjoittaneet teoksen alkuun osal alueita yhdistävän kriminaalipoliittisen ja rangaistusteoreettisen analyysin.

Etenkin täytäntöönpanoa sääntelevä normisto on muuttunut merkittävästi aiemman painoksen ilmestymisen jälkeen ja vielä tämänkin painoksen käsikirjoituksen loppuvaiheessa. Rangaistuksen määräämisen osalta aiemman painoksen ilmestymisen jälkeen puolestaan on annettu suuri määrä korkeimman oikeuden ratkaisuja. Säädosmuutosten lisäksi olemme siis päivittäneet tekstiä tuoreella oikeuskäytännöllä ja ottaneet huomioon uusimman oikeuskirjallisuuden.

Ensimmäisestä painoksesta peräisin ollutta aineistoa on poistettu. Poistot ovat koskeneet pääosin selvästi vanhempaa oikeuskäytäntöä ja vankeuslain säätämisen aikoihin relevanttia aineistoa, joiden sisällyttäminen uusimpaan painokseen ei ole ollut enää tarkoituksenmukaista. Tarkoituksena on, että teos päivitettyinä palvelisi käsikirjana käytännön toimijoita, alan tutkijoita ja opiskelijoita.

Kirjan aiemmat painokset ovat kirjoittaneet Jussi Tapani ja Matti Tolvanen. Nyt kirjoittajaksi on liittynyt OTT Heikki Kempainen, joka

julkaisi viime vuonna väitöskirjan rangaistuksen määräämisen perustelemisesta. Uusi kirjoittaja on tuonut uusia ideoita, jotka näkyvät kirjan rakenteen muutoksina ja ennen kaikkea analyysin terävöitymisinä. Emme ole pidättäytyneet oikeuskäytännön kriittiseltä arvioinnilta, jos aihetta siihen on ilmennyt. Kolmannen kirjoittajan mukaantulo luo edellytykset kirjan ilmestymiselle myös tämän painoksen jälkeisinä laitoksina, kun tarvetta uuteen päivitykseen ilmenee.

Nyt käsillä oleva kirja on synteesi kaikkien kolmen kirjoittajan oikeustieteellisestä ajattelusta. Kirja on syntynyt antoisan yhteistyön tuloksena. Jaamme kaikki kirjassa esitetyt näkemykset, eikä niistä ole tarvinnut äänestää. Emme pidä aiheellisena erikseen korostaa sitä, kuka kirjoittajista on vastannut kunkin luvun pohjatekstin tuottamisesta. Vastaamme jokainen puolestamme koko teoksen sisällöstä.

Otamme mielellämme vastaan lukijoiden palautetta, myös kriittistä. Kritiikin sieto on kaiken kehityksen alku.

Kirjan nyt ollessa valmiina painoon lähetettäväksi on kiitosten aika. Kustannustoimittaja Taija Haapaniemi on tehnyt huolellisen kielenhuollon, joka on merkittävästi parantanut kirjan luettavuutta. Alma Talentin sisältöpäällikkö Arja Lappeteläinen on hoitanut jouhevasti kirjan valmistumisprosessia sen alusta loppuun saakka. Kiitämme Tajaa ja Arjaa erinomaisesta yhteistyöstä. Kiitämme myös kaikkia, joita olemme työn eri vaiheissa kysymyksillä ja kommenttipyyynnöillä vaivanneet.

Helsingissä ja Joensuussa juhannusviikolla 2022

Jussi Tapani Matti Tolvanen Heikki Kemppinen

SISÄLLYS

ESIPUHE	V
SISÄLLYS	VII
LYHENTEET	XIII

I RANGAISTUKSEN MÄÄRÄÄMINEN

1 RANGAISTUKSEN MÄÄRÄÄMISEN JA TÄYTÄNTÖÖNPANON PERUSTEET

1.1	Johdanto	3
1.2	Keskeiset käsitteet ja periaatteet	8
1.2.1	Rangaistus	8
1.2.2	Rangaistuksen oikeuttaminen	13
1.2.3	Täytäntöönpano rikosoikeudellisen järjestelmän osana	15
1.2.4	Rangaistuksen määrääminen ja sen osaratkaisut	23
1.2.5	Suhteellisuusperiaate	25
1.2.6	Yhdenvertaisuusperiaate	28

2 RANGAISTUKSEN KONKREETTINEN MITTAAMINEN

2.1	Rangaistusasteikot	37
2.1.1	Rangaistuslatitudin käsite	37
2.1.2	Rangaistusasteikon lieventäminen	38

2.2	Rangaistuksen mittaamisen lähtökohdat	48
2.3	Teon vahingollisuus ja vaarallisuus	50
2.4	Syällisyys	54
2.4.1	Yleistä	54
2.4.2	Tahallisuus	55
2.4.3	Tuottamus	56
2.4.4	Mittaamissyällisyys	58
2.5	Rangaistuksen koventamisperusteet	59
2.5.1	Lähtökohta	59
2.5.2	Rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus	60
2.5.3	Järjestäytyneen rikollisryhmän toiminta	64
2.5.4	Rikoksen tekeminen palkkiota vastaan	69
2.5.5	Rasistiset ja niihin rinnastettavat vaikuttimet	72
2.5.6	Tekijän aikaisempi rikollisuus	76
2.6	Rangaistuksen lieventämisperusteet	84
2.6.1	Lähtökohta	84
2.6.2	Huomattava painostus, uhka tai muu sen kaltainen seikka	85
2.6.3	Lainnoudattamiskyvyn heikentyminen	86
2.6.4	Rikoksen vaikutusten vähentäminen	90
2.7	Rangaistuksen kohtuullistamisperusteet	104
2.7.1	Lähtökohta	104
2.7.2	Tekijälle aiheutuva muu seuraus	105
2.7.3	Tekijän korkea ikä, terveydentila tai muut henkilökohtaiset olot	113
2.7.4	Rikoksen tekemisestä kulunut pitkä aika	115
2.8	Rangaistuksen määräämisen erityistilanteita	126
2.8.1	Yhdistelmärankaistus	126
2.8.2	Ehdollisen vankeuden määrääminen täytäntöönpantavaksi	130
2.8.3	Jäännösrankaistuksen määrääminen täytäntöönpantavaksi	132
3	YHTEISEN RANGAISTUKSEN MÄÄRÄÄMINEN	
3.1	Yleistä	141

3.2	Yhteisen rangaistuksen määrääminen	144
3.2.1	Yleistä	144
3.2.2	Päätöksenteon ideaalimalli	148
3.3	Aikaisemmin tuomitun vankeusrangaistuksen huomioon ottaminen	152
4	RANGAISTUSLAJIT	
4.1	Sakkorangaistus	159
4.1.1	Päiväsakko	159
4.1.2	Sakkomenettelylaki	168
4.2	Ehdollinen ja ehdoton vankeus	173
4.2.1	Lähtökohta	173
4.2.2	Ehdollisen ja ehdottoman vankeuden lajinvalintaan vaikuttavat tekijät	176
4.2.3	Lajinvalinta puolesta ja vastaan puhuvien seikkojen punnintana	181
4.2.4	Painavien syiden vaatimus	184
4.3	Sakko, yhdyskuntapalvelu ja valvonta ehdollisen vankeuden oheisena	188
4.4	Yhdyskuntapalvelu	193
4.4.1	Yhdyskuntapalveluun tuomitseminen	193
4.4.2	Esteet yhdyskuntapalvelun tuomitsemiselle	196
4.4.3	Seuraamusselvitys	207
4.5	Nuorisorangaistus	208
4.6	Valvontarangaistus	212
5	TOIMENPITEISTÄ LUOPUMINEN	
5.1	Käsitteenmäärittely	217
5.2	Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen	218
5.2.1	Yleistä	218
5.2.2	Vähäisyysperuste	220
5.2.3	Nuoruusperuste ja poikkeuksellisuusperuste	223
5.2.4	Kohtuusperuste	226
5.2.5	Konkurrensiperuste	230

6	YHTEISÖSAKKO	
6.1	Yleistä	233
6.2	Yhteisösakon mittaaminen	235
6.3	Yhteisösakon mittaamisperusteet	236
II	RANGAISTUKSEN TÄYTÄNTÖÖNPANO	
7	MISTÄ RANGAISTUKSEN TÄYTÄNTÖÖNPANOSSA ON KYSYMYS?	245
8	SAKKORANGAISTUKSEN TÄYTÄNTÖÖNPANO	
8.1	Yleisiä näkökohtia	249
8.2	Täytäntöönpanoviranomaiset ja menettely sakon perinnässä 251	
8.3	Maksuajan myöntäminen ja maksusuunnitelma	254
8.4	Sakon muuntorangaistus	255
8.4.1	Muuntomenettelyn aloittaminen ja maksuvelvollisen haastaminen	258
8.4.2	Syyttäjän toiminta muuntomenettelyssä	260
8.4.3	Asian käsittely käräjäoikeudessa	261
8.4.4	Sakon muuntaminen vankeudeksi ja muuntamatta jättäminen	265
8.4.5	Muuntopäätöksen oikaiseminen	272
8.4.6	Sakon maksaminen ja perintä muuntopäätöksen jälkeen	273
8.4.7	Muuntorangaistuksen täytäntöönpano vankilassa	274
9	YHDYSKUNTARANGAISTUSTEN TÄYTÄNTÖÖNPANO	
9.1	Yleiset säännökset yhdyskuntarangaistusten täytäntöönpanosta	277
9.1.1	Sääntely	277
9.1.2	Täytäntöönpanon tavoite ja sisältö sekä tuomitun kohtelu ja velvollisuudet	278
9.1.3	Täytäntöönpanon toimijat	280
9.1.4	Täytäntöönpanon edellytysten selvittäminen	281
9.1.5	Täytäntöönpanon aloittaminen	285

9.1.6	Tuomitun velvollisuudet ja niiden rikkomisen seuraukset	289
9.1.7	Uuden rikoksen vaikutus yhdyskunta-seuraamuksen täytäntöönpanoon	292
9.1.8	Toimivaltuudet ja niiden käyttö	294
9.1.9	Oikeusturva yhdyskuntarangaistusten täytäntöönpanossa	295
9.2	Eriyiset säännökset yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanosta	296
9.3	Eriyiset säännökset nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta	302
9.4	Yhdyskuntapalvelu ja nuorisorangaistus osana rangaistusjärjestelmää	313
9.5	Valvontarangaistus	316
9.5.1	Valvontarangaistus seuraamusjärjestelmän osana	316
9.5.2	Tuomitun velvollisuudet	318
9.5.3	Valvonta	321
9.5.4	Velvollisuuksien rikkominen ja sen seuraamukset	322
10	VANKEUSRANGAISTUKSEN TÄYTÄNTÖÖNPANO	
10.1	Ehdollisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpano	327
10.1.1	Yleistä	327
10.1.2	Nuoren rikoksentehtäjän valvonta ehdollisen vankeuden aikana	328
10.1.3	Yli 21-vuotiaiden valvonta ehdollisen vankeuden aikana	330
10.2	Ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpano	332
10.2.1	Johdanto	332
10.2.2	Täytäntöönpanoviranomaiset ja vankilajärjestelmä	337
10.2.3	Täytäntöönpanon aloittaminen ja sen lykkääminen	338
10.2.4	Rangaistusajan laskeminen	345
10.2.5	Vankeuden alkutoimet	349
10.2.6	Sijoittaminen vankilaan	355
10.2.7	Sijoittaminen vankilassa	357
10.2.8	Siirtäminen vankilasta toiseen vankilaan	360

10.2.9	Ehdonalainen vapaus	366
10.2.10	Yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpano	389
10.3	Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon kriminaalipoliittinen viitekehys	391
10.3.1	Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon tavoite	391
10.3.2	Rikoksettoman elämäntavan edistäminen toiminnan kautta	393
11	PERUSOIKEUDET VANKILATÄYTÄNTÖÖNPANOSSA	
11.1	Perusoikeusmyönteinen lähtökohta	401
11.2	Oikeusturva vankilatäytäntöönpanossa	404
11.3	Vangin taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet	408
11.3.1	Vangin perushuolto ja asuminen	408
11.3.2	Vangin omaisuus ja tulot	410
11.3.3	Sosiaali- ja terveydenhuolto	413
11.3.4	Vapaa-ajan toiminta vankilassa	414
11.4	Perusoikeuksien rajoitukset täytäntöönpanon turvaamiseksi	415
11.4.1	Turvallinen täytäntöönpano	415
11.4.2	Vangin yhteyksien rajoittaminen	417
11.4.3	Järjestys ja kurinpito vankilassa	433
11.4.4	Valvonta ja tarkastaminen	440
11.4.5	Muun henkilön kuin vangin tarkastaminen	445
11.4.6	Turvaamistoimenpiteet ja voimakeinot	447
11.4.7	Turvallisuuden vaatima ilmoitusvelvollisuus ja vaitiolo-oikeus	452
	LÄHTEET	457
	ASIAHAKEMISTO	481
	OIKEUSTAPAUSHAKEMISTO	487